

G | OUD 2023.01

GESCHIEDENIS VAN OUDENAARDE EN OMGEVING

**De betovering
van Berlinde**

Oudenaarde beschreven
door Erasmus Causse

**Den Arie
een Materse “armenkolonie”**

**Archeologisch onderzoek
op de Bruwaan Noord**

Het herstel van Oudenaarde
na de Opstand

VERKENNEND ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK BRUWAAN-NOORD

Arne Verbrugge, Erik Wauters & Hans Vandendriessche

Naar aanleiding van de uitbreiding van het huidige bedrijventerrein Bruwaan, vond in 2021 een verkennend archeologisch onderzoek plaats te Eine. Het doel daarvan was in eerste instantie om eventueel aanwezige archeologische sites te detecteren. Op basis van deze verkenning wordt al dan niet verder onderzoek geadviseerd.

Het verkennend onderzoek te Bruwaan bracht vondsten en grondsporen aan het licht uit verschillende tijdvakken binnen het onderzochte gebied. De oudste vondsten en sporen dateren uit het finaal-neolithicum (ca. 2500 tot 2000 vóór Christus). Van deze periode zijn in Vlaanderen zelden archeologische sporen aangetroffen. Vervolgens zijn ook nederzettingssporen uit de metaaltijden (ca. 2000 tot 57 vóór Christus) aan het licht gekomen. Uit de Romeinse of middeleeuwse periode zijn nauwelijks sporen en vondsten aanwezig. De terreinen zijn vanaf dan in gebruik als landbouwgronden en plaatselijk werd er ook zandleem ontgonnen. Vanaf de 18de eeuw vinden er opnieuw andere activiteiten plaats, te koppelen aan een aantal militaire gebeurtenissen: de voornaamste zijn de Slag bij Oudenaarde (1708) en de Slag aan de Schelde tijdens de Eerste Wereldoorlog (1918).

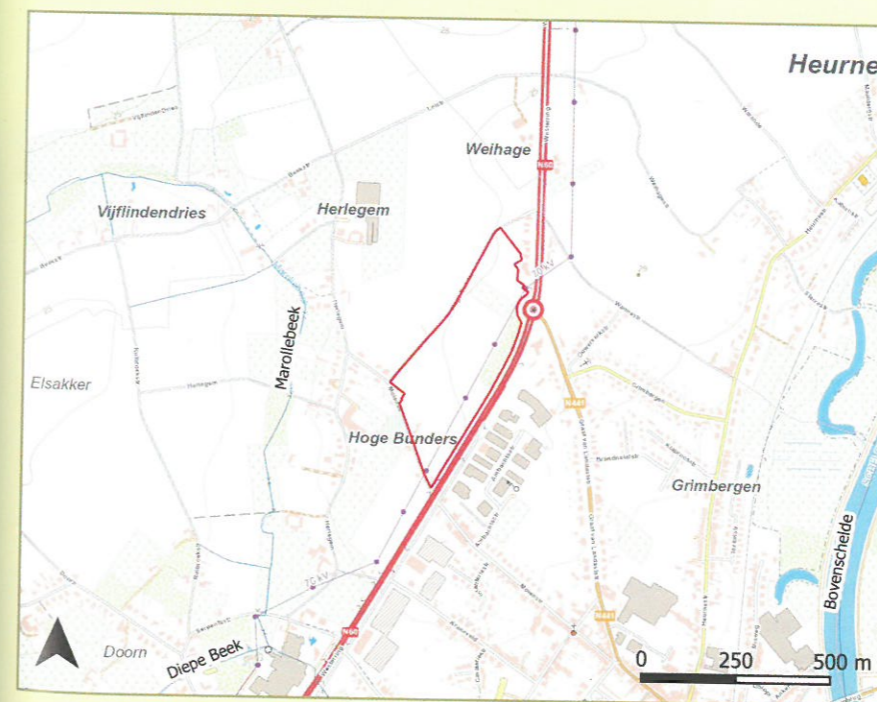

2. Luchtfoto tijdens het proefsleuvenonderzoek (© SOLVA Dienst Archeologie).

Inleiding

De stad Oudenaarde plant het bestaande bedrijventerrein Bruwaan verder noordwaarts uit te breiden langs de N60, ter hoogte van de onbebouwde percelen gelegen tussen de Westerring (N60), de Hoge Bunder en de Molenstraat (fig. 1). De intergemeentelijke samenwerkingsorganisatie voor streekontwikkeling in Zuid-Oost-Vlaanderen (SOLVA) voert in opdracht van de stad het archeologisch onderzoek en de ontwikkeling uit. Het projectgebied 'Bruwaan Noord' is 10,8 ha groot. Naar aanleiding van de geplande werken vond reeds het verkennend archeologisch onderzoek plaats. Dit onderzoek had als doel om eventueel aanwezige archeologische sites in kaart te brengen en om te peilen naar het kennispotentieel die deze vindplaatsen kunnen opleveren bij een vervolgonderzoek.

Het uitgevoerde onderzoek omvatte een bureaustudie, een metaaldetectie-survey en een proefsleuvenonderzoek.¹ Het volledige terrein van Bruwaan Noord werd systematisch belopen door metaaldetectoren. Dit gebeurde in samenwerking met een groep ervaren specialisten uit de buurt. Vervolgens vond het proefsleuvenonderzoek plaats. Dit onderzoek gebeurt door middel van lange parallelle sleuven die worden gegraven met een graafmachine tot op het juiste archeologische niveau (fig. 2). De tussenafstand van de sleuven bedraagt 13 m. Dit is een goede steekproef om te weten of er al dan niet archeologische sites op het terrein aanwezig zijn. De aangetroffen grondsporen worden meteen ook geëvalueerd naar hun bewaringstoestand, belang en datering. Dit onderzoek levert een aantal vondsten en sporen op uit verschillende periodes die hieronder worden besproken.

Arne Verbrugge: "Op basis van het verkennende onderzoek werden een aantal zones geselecteerd waar archeologische opgravingen zullen plaatsvinden in de loop van 2022 en 2023, om bepaalde onderzoeksvragen verder te kunnen beantwoorden. De opgravingen zullen hopelijk nieuwe informatie en vondsten opleveren over de geschiedenis van Oudenaarde."

1. Topografische kaart met de aanduiding van het projectgebied met de rode lijn. (© NGI & SOLVA Dienst Archeologie).

Prehistorie

Het proefsleuvenonderzoek bracht een vrij grote groep vuursteenartefacten uit de prehistorie aan het licht. Het overgrote deel daarvan bevindt zich in secundaire contexten zoals het opvullingspakket van verschillende natuurlijke depressies, de ploeglaag of in jongere sporen. De artefacten in de depressies bevinden zich niet meer in situ, gezien ook jongere vondsten uit dezelfde niveaus worden aangetroffen. Naast de hoeveelheid vondsten, valt ook op dat de helft ervan uit werktuigen bestaat. Bij het bewerken van een vuursteenknol ontstaan er scherpe vuursteenfragmenten, afslagen en klingen genoemd. Door deze basisproducten verder bij te werken (of te 'retoucheren') konden werktuigen met een specifieke vorm bekomen worden, die zich beter leenden voor het uitvoeren van bepaalde activiteiten dan de ruwe basisproducten. Op basis van de types werktuigen en de soorten vuursteen die gebruikt werden kan afgeleid worden dat de meerderheid van de vondsten van Bruwaan Noord uit het neolithicum dateren, de periode waarin de eerste veetelers en landbouwers in onze streek voorkwamen.

De meerderheid van de vondsten uit de prehistorie van Bruwaan Noord dateren uit het neolithicum.

Verschiede vondsten laten ten slotte toe de prehistorische bewoning van de vindplaats eerder aan het einde van deze periode te plaatsen, in het laat- of finaal-neolithicum (ca. tweede helft 4de en 3de millennium voor Christus).

Naast silex-artefacten bracht het onderzoek eveneens een aantal scherven aan het licht die verschaald zijn met silexgruis. Ze kunnen voorlopig niet nader gedateerd worden dan het neoli-

thicum of de bronstijd. De scherven zijn eveneens afkomstig uit de natuurlijke depressies en uit een vermoedelijke windval, dit is de put die ontstaat bij het omwaaien van een boom. Daarnaast zijn ook twee scherven met touwindrukken te vermelden uit de vulling van vermoedelijke windvalen. Zij horen thuis in het finaal-neolithicum of de vroege bronstijd.

Eén kuil uit het finaal-neolithicum werd herkend. Op de bodem lag een zogenaamde 'klokbeke', een typische klokvormige beker uit aardewerk uit het finaal-neolithicum, en een groot deel van een tweede kleinere beker. Ze verkeren in een vrij slechte bewaringstoestand (fig. 3).

3. Het vrijleggen van de klokbeke uit het finaal-neolithicum. (© Dirk Wollaert & SOLVA Dienst Archeologie).

Tot slot kwam uit de vulling ook een afslag van een gepolijste bijl aan het licht. Er zijn geen aanwijzingen voor menselijke resten in de kuil. Door middel van twee houtskooldateringen kan de kuil tussen 2470 en 2290 vóór Christus gedateerd worden. Opvallend is dat een gelijkaardig spoor, eveneens met een klokbeke, ontdekt werd op de nabijgelegen site van Eine-Heurnestraat, ca. 800 m oostwaarts (onderzoek door ADC Archo-

Projecten²). Daar betreft het een geïsoleerde kuil. In de vulling van de klokbeke op de site Heurnestraat zijn stukjes barnsteen aangetroffen, waarvan een aantal deels-complete kralen en knopen. Het gaat mogelijk om halffabricaten die plaatselijk verder bewerkt werden tot kralen. De kuil wordt op basis van de vormelijke kenmerken van de klokbeke gedateerd tussen 2400 en 1900 vóór Christus. De klokbeke gevonden op Bruwaan Noord bevindt zich momenteel in

conservatie. In het lab wordt de beker zorgvuldig schoongemaakt en wordt de vulling verwijderd. Het is mogelijk dat deze beker ook nog materiaal bevat.

Hans Vandendriessche : "Het is vrij uitzonderlijk om hier sporen uit de periode 2500-2300 vóór Christus aan te treffen. Deze hooggelegen terreinen naast de Scheldevallei werden zeker doelbewust uitgekozen."

Metaaltijden

Op het terrein werden bewoningssporen uit de metaaltijden (ca. 2000 tot 57 vóór Christus) geregistreerd.

4. Een archeoloog staat naast de doorsnede op een diepe kuil uit de vroege bronstijd.

Het gaat in eerste instantie om kuilen. Eén kuil werd volledig opgegraven. De kuil was vrij diep bewaard, namelijk tot 2,36 m onder het huidige maaiveld (fig. 4). Het bovenste deel was rond met vrij rechte wanden, het onderste gedeelte van de kuil bestond uit een smalle rechthoekige kuil. Het spoor kon op basis van een ¹⁴C-datering in de vroege bronstijd gedateerd worden (1880 tot

1620 vóór Christus). Dit type kuil komt vooral voor in het mesolithicum en neolithicum (ca. 9500 tot 2000 vóór Christus), maar er zijn ook voorbeelden uit de metaaltijden gekend.³

De precieze functie van de kuilen blijft onduidelijk. Dit type kuil had meerdere mogelijke functies. Vaak worden ze als jachtkuilen geïnterpreteerd. Soms zijn ze eerder te interpreteren als onderdeel van een defensief systeem rond de nederzetting. In andere gevallen wordt een rituele connotatie gegeven aan deze kuilen. In België zijn deze kuilen nog maar zelden vastgesteld. Een aantal opvallende exemplaren zijn gekend in de provincie Luik op drie neolithische sites te Voroux, Remicourt en Darion.⁴ De kuil aangetroffen tijdens het proefsleuvenonderzoek te Eine is hoogst waarschijnlijk géén geïsoleerd exemplaar. Er wordt verwacht dat de opgravingen meer exemplaren zullen opleveren. Een andere kuil leverde in het grondvlak aardewerk op, te dateren in de late bronstijd tot vroege ijzertijd. De kuil zelf werd nog niet verder onderzocht. Het duidt erop dat er vermoedelijk verschillende fasen van bewoning aanwezig zijn binnen de metaaltijden.

De slag bij Oudenaarde 1708

De bureaustudie toonde aan dat het projectgebied zich situeert binnen een zone die gekarteerd staat als slagveld op het historisch kaartmateriaal, met name de Slag bij Oudenaarde (11 juli 1708).

Het onderzoeksterrein ligt vlakbij de oude baan van Oudenaarde naar Gent, tussen het dorp Eine en het epicentrum van de veldslag in de wijk Herlegem. In deze zone vonden hoofdzakelijk ruitervijvechten plaats in aanloop naar de eigenlijke slag.⁵

Er wordt verondersteld dat een aantal acties voorafgaand aan de veldslag, zich afspeelden ter hoogte van het onderzoeksterrein.

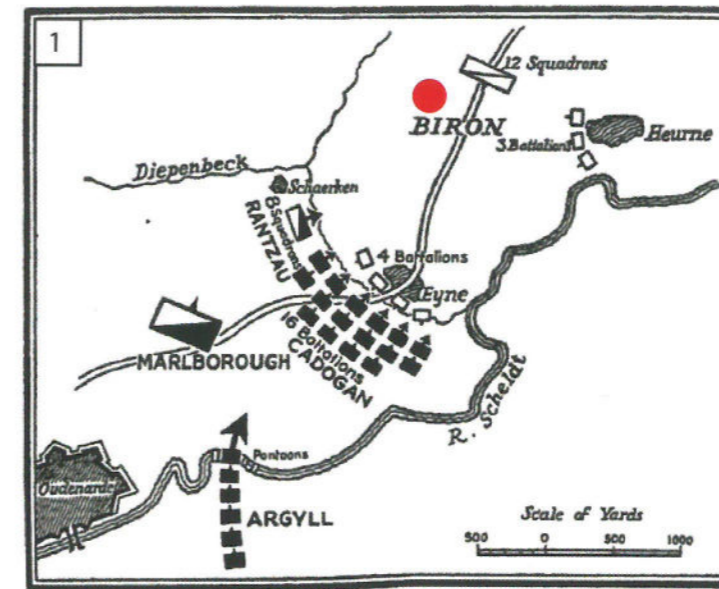
Wanneer de geallieerde troepen omstreeks de middag de Schelde overstaken tussen Ename en Oudenaarde, was de voorhoede van het Franse leger, dat had postgevat in de dorpen Eine en Heurne en aangevoerd werd door luitenant-generaal Biron, volkomen verrast. Biron vroeg versterking aan het hoofdleger, dat onderweg was van Gavere naar Oudenaarde. De Franse opperbevelhebbers - de hertog de Bourgogne en veldmaarschalk Vendôme - reageerden echter te laat en de infanterie van Biron werd in de straten van Eine overmeesterd door een legerkorps van Engelse en Pruisische troepen aangevoerd door brigadier Cadogan (fig. 5.1).

Belangrijk voor het onderzoek is dat Cadogan op zijn linkerflank afgedekt werd door een Hanoveraanse ruitervijvechten plaats in aanloop naar de eigenlijke slag.⁵

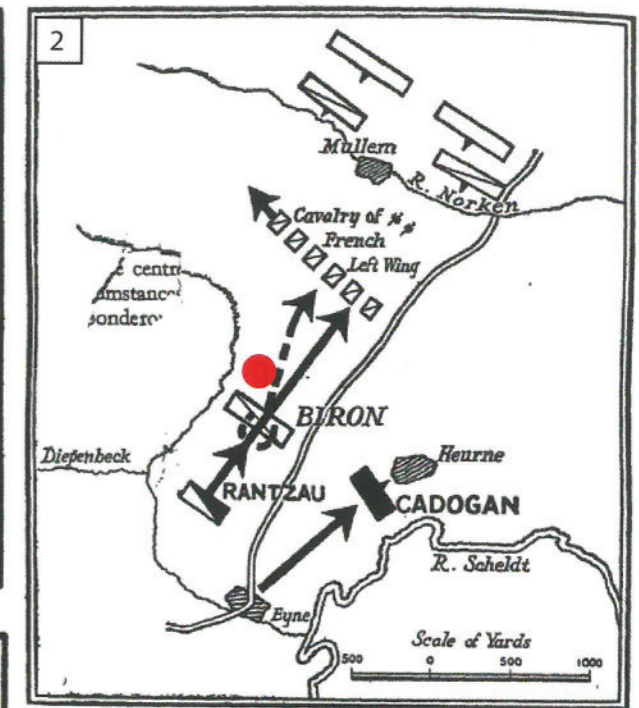
majoor Rantzau, ging prompt in de aanval tegen de ruitervijvechten plaats in de zone van het onderzoeksterrein. De actie vond plaats in de zone van het onderzoeksterrein. De jonge keurprins van Hannover, de latere koning van Engeland George II, nam eraan deel. Wanneer de troepen van Rantzau echter verder doorstootten, kwamen zij oog in oog te staan met de hele linkervleugel van het Franse leger, die inmiddels ter hoogte van Mullem, achter de Norken had postgevat en er enige kanonnen in stelling had gebracht.

Rantzau moest zich terugtrekken naar zijn uitgangspositie nabij de baan naar Gent (fig. 5.3). Hij kreeg er versterking van de Pruisische ruitervijvechten plaats in de zone van het onderzoeksterrein. Samen ondersteunden zij de geallieerde infanterie die in de wijk Herlegem zijn stellingen had ingenomen en waar de slag bij Oudenaarde in volle hevigheid losbarst. Kort voor zonsondergang zou Natzmer een aanval uitvoeren, die in de annalen van de krijgsgeschiedenis beroemd werd. Met twintig eskadrons (ongeveer 3.000 man) brak hij door de vijandelijke infanterie en stootte door tot aan de molen van Rooigem waar de Franse ruitervijvechten plaats in de zone van het onderzoeksterrein. Natzmer bezweek onder de overmacht en leed zware verliezen. Maar de actie liet de geallieerden, die in moeilijkheden waren geraakt, toe zich te hergroeperen en uiteindelijk de overwinning te behalen. Naar alle waarschijnlijkheid vertrok ook deze aanval van Natzmer vanuit de zone van het onderzoeksterrein.

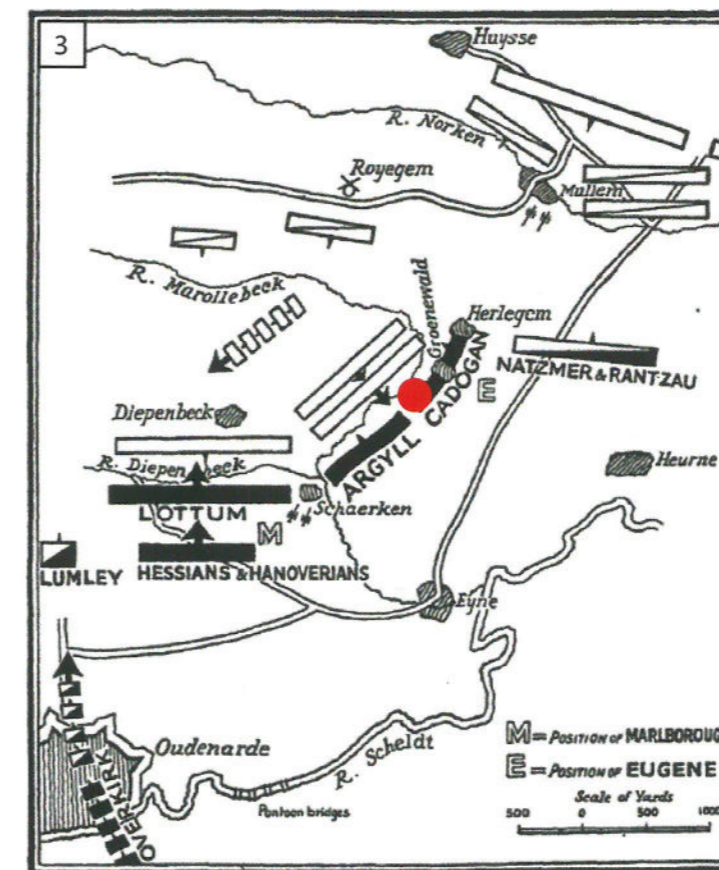
Er wordt verondersteld dat een aantal acties voorafgaand aan de veldslag, zich afspeelden ter hoogte van het onderzoeksterrein. Daarom startte het terreinonderzoek met een metaaldetectie.

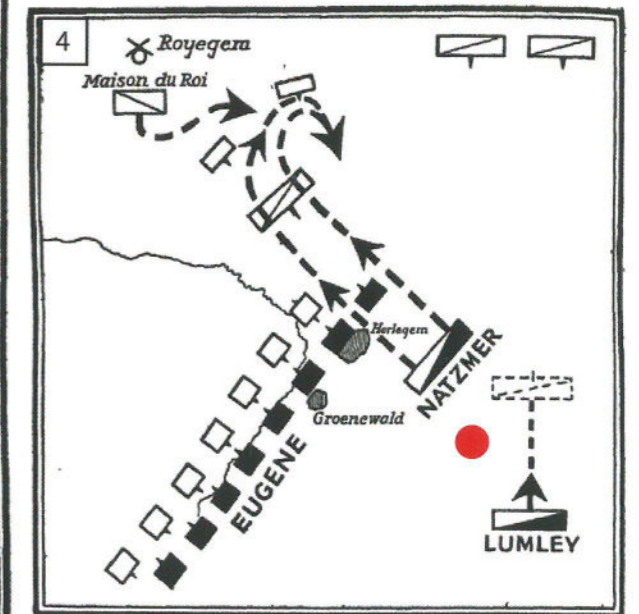
CADOGAN'S ATTACK, 3 P.M.

RANTZAU'S CHARGE

OUDENAARDE, 6 P.M.

NATZMER'S CHARGE

5. De verschillende fasen tijdens de slag bij Oudenaarde die van belang zijn voor het onderzoeksterrein (rood) (Churchill 1936, 363-364 en 374).

Materiële resten van de veldslag zijn schaars en als ze al bewaard bleven, bevinden deze vondsten zich meestal in de ploeglaag. Een aantal jaren geleden vond in het kader van de opmaak van een beschermingsdossier reeds een grootschalig metaaldetectie-project plaats over het gehele slagveld.⁶ Niet alle velden werden hierbij geprospecteerd: zo werden de velden ter hoogte van het onderzoeksgebied toen niet onderzocht.

Arne Verbrugge: "Door eerst een grondige screening met de metaaldetector uit te voeren, kwamen vondsten aan het licht van de Slag bij Oudenaarde uit 1708, die anders bij het vergraven van de teeltaarde voorgoed verloren zouden gegaan zijn."

Het terrein werd systematisch belopen door ervaren metaaldetectoristen (fig. 6). Dit leverde enkele vondsten op die gelinkt kunnen worden

aan de veldslag: geweer-, pistool- en karabijnkogels, enkele onderdelen van wapentuig en soldatenuitrusting, alsook een kanonskogel (fig. 7). Buiten de kogels, gaat het om vrij beperkte aantallen vondsten.

De studie van de kogels kan op basis van hun gewicht en diameter informatie opleveren over het wapentype, alsook over de eenheden die de wapens gebruiken. Zo werden in vergelijking met de rest van het slagveld (zie eerder vermeld onderzoek) slechts een beperkt aantal kogels aangetroffen van Franse standaardgeweren. Bovendien werden er relatief ook beduidend meer pistoolkogels gevonden. Beide vaststellingen vinden een verklaring in het feit dat, zoals hoger vermeld, in het onderzoeksgebied vooral ruitrijgevechten plaatsvonden. Alleen ruiters waren immers uitgerust met pistolen of karabijnen, in tegenstelling tot de infanterie, die uitsluitend gebruik maakte van het geweer. In de zone van de Diepenbeek en

6. Metaaldetectoristen aan het werk op Bruwaan Noord. (© Dirk Wollaert & SOLVA Dienst Archeologie)

7. Vondst van een kanonskogel tijdens het onderzoek op Bruwaan Noord. (© Dirk Wollaert & SOLVA Dienst Archeologie)

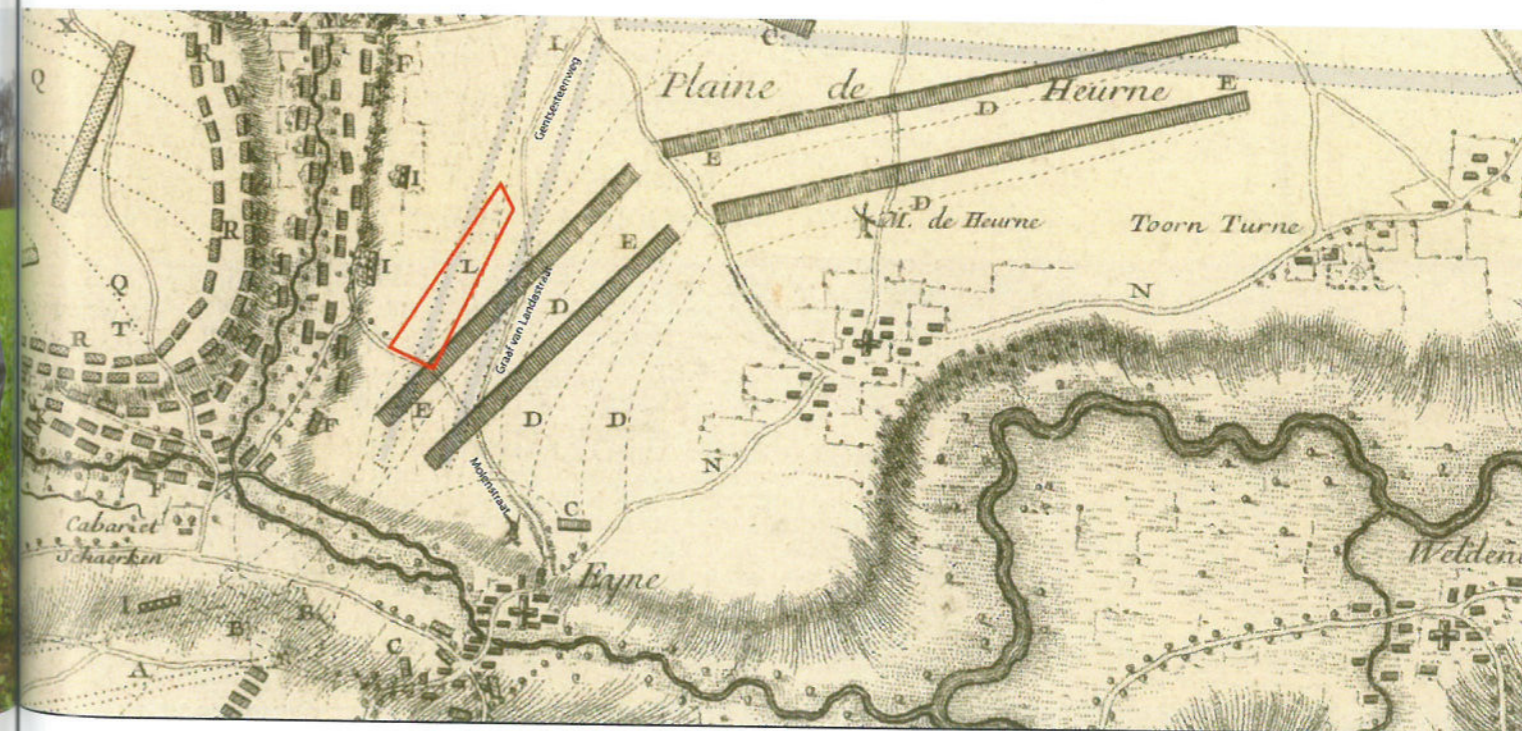
de Marollebeek, het epicentrum van de infanterieslag, werden tijdens vorige onderzoeken dan ook relatief veel meer geweerkogels aangetroffen dan pistoolkogels. De kanonskogel gevonden te Bruwaan Noord is afkomstig van een Frans kanon dat kogels afschoot van 12 pond. De kogel werd allicht afgevuurd door de Franse batterij opgesteld te Mullem om de aanval van Rantzau tegen te houden.⁷

De kanonskogel gevonden te Bruwaan Noord is afkomstig van een Frans kanon dat kogels afschoot van 12 pond.

Bij het proefsleuvenonderzoek zijn een zeer klein aantal sporen terug gevonden van militaire kampementen. Op basis van het type kampspoor

en de vondsten kan een datering in de 17de of 18de eeuw vooropgesteld worden. Vermoedelijk hebben de kampsporen te maken met een kampement dat door het geallieerde leger werd gehouden op de dag na de Slag bij Oudenaarde, op 12 juli 1708. De locatie van dit kamp staat weergegeven op de kaart van Lerouge en geeft het kamp weer ter hoogte van het onderzoeksterrein (fig. 8). Het onderzoeksterrein bevindt zich ter hoogte van de noordelijke linie van de linkervleugel.

Bij het vooronderzoek en de reeds vermelde opgraving te Eine-Heurnestraat die zich 800 m verder situeert, kwamen eveneens een aantal mogelijke postmiddeleeuwse kampementssporen aan het licht.⁸ Bij het vooronderzoek betrof het tien haardkuiltjes en bij de opgraving nog een exemplaar. Deze sporen konden niet nader gedateerd worden dan de post-middeleeuwen, maar er werd een mogelijke link geopperd met

8. Situering van het kamp van 12 juli 1708 (lichtgrijs ingekleurd) ten opzichte van het projectgebied (rood). (© Lerouge 1708, Environs d'Oudenaarde, avec le plan de la bataille donnée le 11 juillet 1708, Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE C-2768).

de Slag van Oudenaarde. Het uitzicht van deze sporen vertoont grote gelijkenissen met deze van gekende kampsporen vb. te Ninove Doorn Noord, Lafelt, ... Het is daarom goed mogelijk dat hier de zuidelijke linie van de linkervleugel werd aangesneden van hetzelfde geallieerde kamp van 12 juli 1708. Ook tijdens het proefsleuvenonderzoek op Bruwaan Noord zijn een aantal rechthoekige uitgra-

vingen gevonden die volgens een zigzagpatroon geordend lijken te zijn. Op basis hiervan wordt een militaire functie (linie?) verondersteld. De kuiltes worden voorlopig vaag tussen de 17de en de 20ste eeuw gedateerd. Of er een verband bestaat met de Slag bij Oudenaarde of de activiteiten gedurende de Eerste Wereldoorlog moet nog verder onderzocht worden.

Eerste Wereldoorlog

Arne Verbrugge : "De Ohiobrug in Eine en het monument aan het Tacambaroplein in Oudenaarde herdenken de vele Amerikaanse gesneuvelde soldaten uit Wereldoorlog I in de regio rond Oudenaarde. Al zijn we ver verwijderd van de frontstreek, toch is de oorlog ook hier nog steeds voelbaar in de ondergrond."

Het onderzoeksterrein situeerde zich gedurende enkele dagen op het einde van de Eerste Wereldoorlog tijdens de Slag aan de Schelde op de frontlinie. Op het einde van de oorlog werden Duitse troepen teruggedreven over het gehele front. Voor het gebied tussen Schelde en Leie werd hiervoor de hulp ingeschakeld van twee Amerikaanse divisies. Zij dienden vanuit Olsene (37th Division) en Waregem (91th Division) de Duitse troepen te verdrijven tot achter de Schelde.⁹ Tussen 31 oktober en 2 november 1918 veroverde de Amerikaanse 37ste Divisie het gebied waar zich ook het onderzoeksterrein bevindt.

Ook de Franse 12de Divisie was hierbij betrokken. Deze situatie blijft onveranderd gedurende 9 à 10 dagen, tot dat op 10 november een nieuwe frontlijn ontstaat meer naar het oosten, wanneer

de geallieerden erin slagen om de Duitse troepen over de Schelde terug te duwen. De Duitse soldaten gaven zich niet snel gewonnen en voerden een aantal luchtaanvallen uit met gifgasbommen op de stad Oudenaarde. Talrijke soldaten, waaronder veel Amerikanen, lieten het leven bij de gevechten in en om Oudenaarde. Zij werden begraven op de militaire begraafplaats te Waregem. De Ohiobrug in Eine – vele soldaten van de 37th Division maakten immers deel uit van de Ohio Army National Guard – en een eremonument aan het Tacambaroplein in Oudenaarde, herdenken vandaag nog deze slachtoffers.

Talrijke soldaten, waaronder veel Amerikanen, lieten het leven bij de gevechten in en om Oudenaarde.

De metaaldetectie gaf de eerste indicaties om te veronderstellen dat er vrij veel gevechten plaats vonden ter hoogte van het onderzoeksgebied gedurende de eerste Wereldoorlog. Daarom dienden een aantal veiligheidsmaatregelen ondernomen te worden. Zo werd aan de hand van speci-

fieke technieken gevaarlijke munitie opgespoord en verwijderd. Enkele vondsten tonen aan dat het inderdaad gaat om de gebeurtenissen die te situeren zijn op het einde van de Eerste Wereldoorlog. Waarschijnlijk weerspiegelen ze twee fasen: een eerste fase wanneer Duitse troepen zich bevinden op het terrein die door Fransen (en

Amerikanen) worden belegerd en een tweede fase wanneer Amerikaanse soldaten aanwezig zijn op het terrein en deze belegerd worden door Duitse artillerie. De vondsten van Duitse, Britse, Franse en Amerikaanse munitie wijzen alvast in die richting. De vondsten zullen verder bestudeerd en geconserveerd worden.

Het vervolg

Momenteel voert de archeologische dienst van SOLVA het vervolgonderzoek uit op een aantal geselecteerde zones op de terreinen. Het zal zich specifiek richten op sporen uit het neolithicum en de metaal-

tijden. Daarnaast zal ook aandacht gaan naar de relictten van een aantal militaire gebeurtenissen zoals de Slag bij Oudenaarde in 1708 en de Slag aan de Schelde in 1918.

Arne Verbrugge is archeologe bij SOLVA en verantwoordelijke voor het onderzoek op Bruwaan Noord. Erik Wauters is een onafhankelijk onderzoeker, gespecialiseerd in slagveldonderzoek uit de 17de en 18de eeuw. Hans Vandendriessche is verbonden aan de Universiteit van Gent en bestudeerde de vuursteenartefacten uit de prehistorie van de site. Contact : arne.verbrugge@so-lva.be

EINDNOTEN

- 1 VERBRUGGE, A., DE KEMPENEER, J. & CHERRETTÉ, B., *Eine – Bruwaan Noord. Archeologisch vooronderzoek: bureauonderzoek, veldprospectie en proefsleuvenonderzoek*, SOLVA Archeologierapport 230, 2022, Erembodegem. Online te raadplegen op <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/22141>.
- 2 HAZEN, P.L.M., *Prehistorische sporen op een plateau langs de Schelde. Een archeologische opgraving aan de Heurnestraat te Eine (gem. Oudenaarde)*, ADC Rapport 4764, 2018, Amersfoort.
- 3 GARMOND, N., BINDER, S. & POUPON, F., « Pièges de chasse ou dispositifs défensifs? Trois exemples de batteries de fosses à profil en V-Y du Néolithique et de la Protohistoire dans la Marne », *Bulletin de la Société préhistorique française*, Tome 111, numéro 1, janvier-mars, 2014, 53-73. ACHARD-COROMPT, N. & RIQUIER, V. (red.), *Chasse, culte ou artisanat ? Les fosses « à profil en Y-V-W » : Structures énigmatiques et récurrentes du Néolithique aux âges des Métaux en France et alentour*, Dijon, 2013. Online te raadplegen op <https://doi.org/10.4000/books.artehis.5929>.
- 4 BOSQUET, D., GOFFIOUL, C. & CHEVALIER, A., *Les Schlitzgruben associées aux enceintes rubanées de Remicourt et Voroux-Goreux (province de Liège, Belgique): Une fonction votive?*, in: ACHARD-COROMPT, N. & RIQUIER, V. (red.), *Chasse, culte ou artisanat ? Les fosses « à profil en Y-V-W » : Structures énigmatiques et récurrentes du Néolithique aux âges des Métaux en France et alentour*, Dijon, 2013. Online te raadplegen op <https://doi.org/10.4000/books.artehis.6640>.
- 5 CHURCHILL, W.S., *Marlborough, his life and times*, London. Book 2, volume III(1936), 356-380.
- 6 FOARD, G., PARTIDA, T., VANDEBURIE, J., DE VRIENDT, B., URMEL, L. & DERDE, W., *Een archeologische evaluatie en waardering van het slagveld van Oudenaarde 1708 (Oudenaarde, Provincie Oost-Vlaanderen)*, Intern Rapport Ename Expertisecentrum voor Erfgoedontsluiting, 2012.
- 7 WAUTERS, E., *Like salt in a fire ... Two local eyewitness accounts of the battle of Oudenaarde*, in : MONEY D. (ed.), *1708. Oudenaarde and Lille, Bringfield's Head Press*, Cambridge, 2008, 30-43.
- 8 DE LOGI, A., DE KREYGER, F. & HEYNSSENS, N., *Oudenaarde – Heurnestraat. Archeologisch vooronderzoek – februari tot april 2015*, DL&H-Rapport 22, 2015, Deinze.
- 9 DEWEER, J.-P., *De slag aan de Schelde 1918. Het VIe Franse leger en de 91st en 37th Div. van de "American Expeditionary Forces"*, 1988, Oudenaarde.